

РОБОТА НАД СТАТТЕЮ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ МОВЛЕННЯ В 10 КЛАСІ

Стаття до газети на морально-етичну тему – один із найскладніших жанрів серед пропонованих мовленнєвою лінією чинної програми з української мови. Складність полягає передовсім у тому, що зазвичай старшокласники не до кінця розуміють різниці між статтею та твором-роздумом.

З цієї причини присвячений роботі над статтею урок розвитку зв'язного мовлення слід розпочинати з бесіди про ті статті, які десятикласники прочитали останнім часом, про те, чим запам'яталися їм публікації саме цього жанру.

Слід ознайомити учнів із визначенням жанру статті, вивівши текст на екран або інтерактивну дошку.

Стаття – важливий публіцистичний жанр, який відзначається ґрунтовним аналізом матеріалу, високим ступенем узагальнення, чіткістю висновків. Використовуючи різноманітні факти, яскраві приклади, статистичні дані, автор статті досліджує злочинні суспільно-політичні або морально-етичні проблеми.

Особливе значення для статті мають факти. Їхня роль не зводиться лише до ілюстрування, вони – основа порушеної в статті проблеми.

Залежно від призначення та способу передачі матеріалу статті бувають: *передові, пропагандистські, науково-популярні, проблемні, дискусійні.*

Стаття потребує літературної досконалості, стилістичної вправності.

Зі словника журналістики.

Слід переконатися, що старшокласники розуміють лексичне значення слів *журналістика* (1. Літературно-публіцистична діяльність у журналах, газетах, на радіо і т. ін.; професія журналіста. 2. Періодичні видання), *кореспонденція*

(тут: замітка, допис, повідомлення, надіслані кореспондентом до газети, журналу тощо), *жанр* (тип мистецького й літературного твору, що характеризується певними сюжетними і стилістичними ознаками (роман, повість, поема, стаття, нарис, репортаж тощо), *факт* (дійсна, не вигадана подія, дійсне явище, те, що сталося, відбулося насправді.), *проблема* (складне питання, завдання, які потребують вирішення, дослідження), *мораль* (система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства), *етика* (вчення про мораль, її сутність, структура, функції, законах, її історичному розвитку й роль у суспільному житті), *пропаганда* (поширення і популяризація політичних, філософських, наукових, художніх та інших ідей у суспільстві).

На столах перед учнями – текст статті Юрія Зубцова «Героїзм нашого часу» (журнал Psychologies, 2012, №72 (квітень) та орієнтовний план аналізу статті. Подаємо скорочений та адаптований варіант тексту статті.

Юрій Зубцов,

Героїзм нашого часу

Хто герой нашого часу?

Якось, гуляючи з восьмирічним племінником, ми вийшли на вулицю Павлика Морозова. «Це політик чи герой війни?» - запитав кмітливий хлопчик: він устиг збагнути принцип найменувань вулиць. Уникаючи політичних оцінок і кривавих подробиць, я переказав драматичну історію Павлика. Поміркувавши, хлоп'я заявило: «Це неправильно! Не можна його ім'ям називати вулицю! Він не герой!» - «А хто ж, по-твоєму, герой?» - поцікавився я. - «Бетмен!»

Далі було запропоновано кандидатури Джека Горобця, Гаррі Поттера і Фродо Бегінса. З героями із реального життя в хлопчика виникли серйозні труднощі. У мене, до речі, теж.

Наступного дня племінник запропонував пошукати героїв у інтернеті. На запит «герой» Вікіпедія пояснила, хто такий герой у давньогрецькій міфології. За запитом «героїзм» випало запрошення до онлайн-гри. Хлопчик знітився й замислився: «Не розумію. Хто і як вирішує, герой якась людина чи ні? Треба розібратися». Я пообіцяв, що розберусь.

Доля людська

Античність не випадково називають «дитинством людства»: з погляду сучасної людини чимало філософських та етичних поглядів давніх греків подібні до дитячих. Якщо замислитись, більшість античних героїв – трохи «бетмени» хоча б тому, що наділені надлюдськими здібностями. За нашою логікою, щоб стати героєм, потрібно здійснити подвиг. У давньогрецькій культурі все навпаки: треба було бути героєм, щоб здійснювати подвиги. Героями ставали, так би мовити, за правом народження. У міфології герой – той, хто народжений від бога та смертної.

Та й із подвигами не все було там гаразд. Візьмімо Геракла: звичайно, він розчистив Авгієві стайні, знищив немало вреднучих істот, проте чимала частина його подвигів від наших уявлень про героїзм, м'яко кажучи, далека. Навіщо було красти яблука із саду Гесперид або пояс у цариці амазонок, поклавши при цьому стільки народу? Звісно, цього вимагала служба в царя Еврисфея, та які вже тут подвиги – один сором!

Для давніх греків подвиг – це вчинок, який вимагає надлюдських сил і пов'язаний із небезпекою. Таким вчинком елліни захоплювалися, у своїй наївності забуваючи, що можливості їхніх героїв значно переважали людські.

Бачу ціль

Цей льотчик був визнаний кращим за всю історію воєн асом-випинувачем. Він брав участь у 825 повітряних боях і збив 352 літаки

противника. З переважаючими силами ворога він вступав у бій, не вагаючись. Якось упродовж одного лише дня знищив 11 літаків.

Коли льотчика збили в тилу ворога, він прикинувся тяжкопораненим, тож до штабу його повезли в кузові санітарної вантажівки. Знешкодивши конвоїра, льотчик на повній швидкості вистрибнув із машини. Перейшовши під шквальним вогнем лінію фронту, він увечері того ж дня повернувся до своєї частини, а наступного ранку знову рушив у бій.

Погодьтеся, важко не визнати таку людину героєм. А тепер уточнення: ім'я льотчика – Еріх Хартманн, він пілот німецьких ВВС – люфтваффе.

Поняття відносне чи універсальне?

Під героїзмом ми розуміємо екстраординарну поведінку, продиктовану благородною метою. Та що вважати за таку мету? Звичайно, існують вищі, безумовні, універсальні цінності. Натхнені ними вчинки вважають героїчними в будь-якій культурі. Наприклад, врятування людського життя. Проте існують цінності, притаманні кожній конкретній соціальній системі, і в силу розвитку суспільства вони змінюються, а разом із ними змінюється уявлення про героїзм. Згадаймо того ж Павлика Морозова чи Олексія Стаханова – кому сьогодні спаде на думку вважати їх героями? Свого ж часу їхні імена були священні для мільйонів людей!

Війна в низці таких міркувань стоїть осібно. Як усяка екстремальна ситуація, вона створює героїв, проте героїзм однієї сторони смертельно небезпечний для другої. «Особисто для мене герой – швидше той, хто і на війні, і в мирний час вишукує можливість рятувати життя, ніж той, хто йде на смерть, щоб убити якнайбільше ворогів, - говорить психолог Дмитро Леонтьєв. – Але в ситуації війни все стає чорно-білим: перемога – добре, поразка – погано, і всі засоби прийнятні. На жаль, ця ж логіка діє у випадках із терористами. Згадайте радість палестинців після терактів 11 вересня або уславлення ними смертників, які здійснюють вибухи в автобусах. Для тих,

хто веде війну проти невірних, терористи – герої. Трагедія в тому, що воюють вони з ні в чому не винними мирними людьми».

Поріг героїзму

Психології героїзму присвячено не так багато досліджень. Вивчати її нелегко: не можна ж заради наукової цікавості створювати в лабораторії реальну загрозу життю! Тому героїчну поведінку досліджують, так би мовити, заднім числом, що не завжди призводить до успіху. В певному розумінні героїчний вчинок створює нову особистість. Тож повернення назад, до моменту вияву героїчних рис, зовсім не обов'язково витлумачує психологію людини, яка його виявила.

Проте переконлива класифікація героїзму існує. Психолог Синтія П'юрі пропонує виділяти три його типи. Перший – *фізичний героїзм*, коли людина заради високої мети ризикує життям або здоров'ям. Другий тип – *моральний героїзм*, коли людина чинить усупереч загальноновизнаним нормам і правилам. І нарешті, *героїзм вітальний*. Він передбачає подолання людиною власних фізичних або психічних вад (залежностей, фобій), нехай і без особливих наслідків для оточення. Найбільш яскравий приклад - доля британського науковця Стівена Хокінга. Боковий аміотрофічний склероз повністю позбавив його можливості рухатися й говорити, але не завадив стати одним із найвідоміших фізиків сучасності! Звичайно, Хокінг – унікал, але будь-який інвалід, який, долаючи свої обмеження, живе повним життям, радіючи кожному дню, або алкоголік, який раз і назажди кинув пити, - теж герої.

«Професійні» герої

Праця багатьох людей – рятувальників, пожежників, поліцейських - безпосередньо пов'язана з ризиком. Де витoki їхньої героїчної поведінки? Одна з найважливіших характеристик таких людей – стресостійкість, а якщо

брати ширше, то життєстійкість. На думку автора цього терміна, психолога Сальваторе Мадді, життєстійкість складається з трьох компонентів: переконаності, що бути в центрі подій краще, ніж від них дистанціюватися; розуміння, що спроба впливати на події значно краща за пасивність; і нарешті, прийняття ризику, готовність діяти без гарантії позитивного результату. Особи, наділені такими рисами, стійкі щодо стресів і в екстремальних ситуаціях діють швидко та ефективно.

Та чи ж можна дії рятувальників, пілотів-пожежників вважати героїзмом? Винесення людей із полум'я - частина роботи пожежника, а здійснення аварійних посадок – обов'язок пілота. Коли в екстремальній ситуації ці люди поводяться бездоганно, це заслуговує на глибоку повагу. Проте вони виконують саме те, що повинні, до чого їх готували, діють, не виходячи за межі своїх можливостей.

Пригадаймо «Сімнадцять миттєвостей весни»: мужній і винахідливий Штирлиц виконує свою роботу, але справжній герой – професор Плейшнер.

Характер чи оточення?

Чи ж існують риси характеру, які обумовлюють вірогідність героїчного вчинку? Певно, говорити про конкретні риси не слід. Швидше треба шукати внутрішні витоки героїзму. Коли ситуація вимагає втиснутися в землю, герой підіймається на повний зріст. Він долає спротив обставин, власного тіла й власної психіки. Такий вчинок неможливий без точки опори. Її не існує зовні. Герой віднаходить точку опори всередині себе, у своїй філософії, своїй системі цінностей.

Психолог Філіп Зімбардо теж не схильний пояснювати героїзм рисами вдачі. Але він вважає, що героїзм більше спирається на оточення, ніж на особистість, і якщо створити відповідні умови, багато хто поводитиметься героїчно. Це підтверджує статистика: нині чимало людей, ризикуючи своїм життям, допомагають затримувати підозрюваних у тероризмі.

Зімбардо керує освітнім проектом «Уявити себе героєм». Мета проекту – переконати дітей і підлітків, що героїзм притаманний не лише вибраним, що героєм може – а в певних ситуаціях і мусить – стати кожен.

Один подвиг і все життя

Сучасне розуміння героїзму передбачає швидше не один конкретний вчинок, а загальну лінію поведінки. Героїзм одного вчинку доступний для кожного: це природний, майже тваринний вияв. А вияв людський – це любов, терпіння, доброта. Їх не утвердити одним кроком, їх утверджують цілим життям.

Найбільший героїзм – «бути», якщо вже «не можу». Просто бути, коли вже немає сил, немає здоров'я. Не відступити, не впасти в депресію – бути!

Я не впевнений, що такі міркування сподобаються моєму племіннику. Зате він дізнається, що герої є не тільки у вигаданому світі, хоч розпізнати їх поряд із собою часом не так і легко.

П л а н а н а л і з у с т а т т і

1. Яку суспільно-політичну або морально-етичну проблему осмислено та узагальнено в статті?
2. Наскільки актуальною є ця проблема? Чому?
3. Чи віддзеркалює стаття напрями розвитку суспільства? Які саме?
4. До якого виду (передова, пропагандистська, науково-популярна, проблемна) можна віднести статтю? На якій підставі?
5. Наскільки вичерпною є інформація про аналізоване в статті явище? Наскільки об'єктивний виклад фактів?
6. Наскільки толерантними є виклад фактів і їхні оцінки?
7. Наскільки яскраві наведені автором приклади? Чи доцільні статистичні

дані, покликання на фахівців з аналізованої проблеми?

8. Наскільки глибокі зроблені автором узагальнення?

9. Яка думка склалась у вас про рівень професійності автора статті? На якій підставі?

10. Чи може стаття спонукати читачів до роздумів, можливо, й певних вчинків? Яких саме?

11. Якою мірою текст статті відповідає вимогам публіцистичного стилю?

12. Наскільки вдалий заголовок статті? Чи вдала, на вашу думку, будова тексту статті, його структурування (поділ на розділи, висновок і т.ін. (якщо є)?

Після того, як учні проаналізують статтю, можна запропонувати їм поміркувати над тим, чи можна вважати героєм людину, яка живе серед нас, і завдяки яким рисам її героїзм визнається суспільством. Найбільш ефективною технологією для з'ясування того, якими рисами має бути така людина наділена, є «мозковий штурм».

Після підбиття підсумків «мозкового штурму» вчитель може організувати творчу роботу десятикласників у групах. На основі заздалегідь дібраного з періодики матеріалу школярі мають скласти висловлювання «Хто він – герой України?» в публіцистичному стилі

1 група. Кого серед історичних осіб можна вважати героєм

2 група. Герої серед діячів історії та культури.

3 група. Герої серед персонажів творів мистецтва.

4 група. Чи є герої серед наших сучасників.

Після прослухування та обговорення складених кожною групою школярів висловлювань учні розпочнуть самостійну роботу над текстом статті, в основу якої покладено проблему «Героїзм у розумінні сучасної української молоді». План аналізу статті можна використовувати як пам'ятку.

Можна піти іншим шляхом, запропонувавши учням обрати для своєї статті одну з таких проблем (на власний вибір):

- У чому полягав героїзм українського козака
- Чи може зброєю героя стати перо (пензель, музичний інструмент...)
- Чи може подавати приклад героїзму герой мистецького твору
- Хто він і який, герой нашого часу

Удома десятикласники закінчать та відредагують чорнові варіанти тексту статті та перепишуть статтю до зошитів. Особливу увагу школярі мають звернути на стильові ознаки тексту статті.

До статті потрібно дібрати яскравий заголовок, який, передаючи суть аналізованого в статті явища, привертатиме увагу читача й легко запам'ятовуватиметься.

Інтернет-ресурси, які бажано переглянути й обговорити на уроці

Мужність (Courage): відео

<http://www.youtube.com/watch?v=G1AFbtAEwm0>

Ода мужності (відео)

<http://www.youtube.com/watch?v=go6As0GeNgQ&feature=fvwrel>